

„Mokslas ir gyvenimas“ apie Vilnių

Žurnalas buvo įsteigtas 1957 m. kaip „Žinijos“ draugijos spaudos organas, populiarinantis Lietuvos mokslo pasiekimus. Paskutinis numeris išėjo 2012 m. gruodžio mėnesį. Redkolegiją sudarė žymūs įvairių sričių mokslininkai. Pirmasis vyriausiasis redaktorius buvo K. Jankevičius, vėliau jį pakeitė J. Karosas, o paskutiniu metu laikotarpiu redkolegijai vadovavo J. Baldauskas.

„Mokslas ir gyvenimas“, nepaisant tarybinio laikotarpio propagandos, informacijos pateikimo bei visuomenės švietimo požiūriu buvo vienas rimčiausių žurnalų. Tradicinėse rubrikose – „Mokslo ir technikos naujienos“, „Įvairenybės“, „Prieš šimtą metų“, „Naujos knygos“ – skaitytojas ras informacijos ne tik apie techninius pasiekimus, bet ir lietuvių kalbos, filosofijos publikacijų, taip pat jose pateikiama daug žinių apie Vilnių bei garsius mokslininkus, menininkus, kurie čia gyveno, dirbo ar lankėsi.

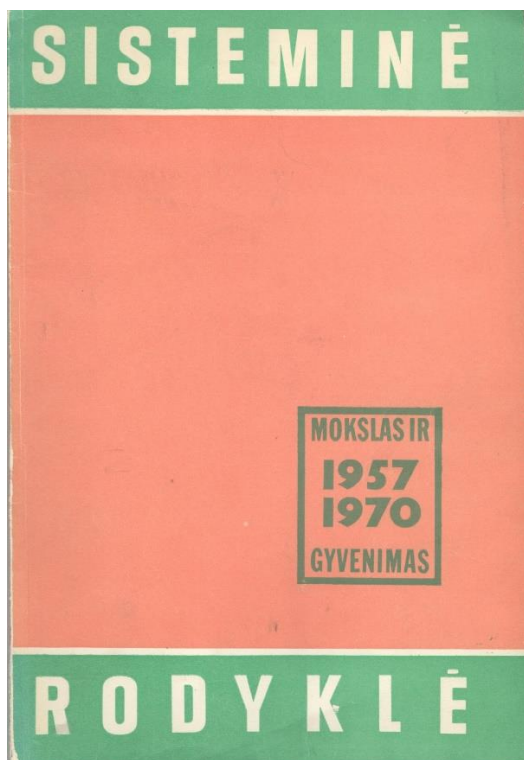
Ideologinės nuostatos buvo jaučiamos ir vilnistikos temose. Tiek pramonės augimas, tiek techniniai miesto raidos parametrai buvo detalai nušviečiami pirmuose žurnalo puslapiuose. Pirmaisiais žurnalo metais politinio lojalumo straipsnių buvo daugiau, vėlesniu laikotarpiu jų mažėjo. Palaipsniui daugėjo straipsnių, skirtų tiek Lietuvos kultūrai, tiek ir senajam Vilniaus istorijos laikotarpiui.

Apžvalgoje pateikiamos dvi dalys:

1. 1957–1970 m.
2. 1971–1980 m.

„Mokslas ir gyvenimas“ 1957–1970 m.

Aptariamam laikotarpiui buvo publikuoti mažiausiai 48 straipsniai, susiję su Vilniumi. Daugelis autorių patys buvo garsūs mokslininkai, puikiai išmanantys savo sritis. 1972 m. buvo išleista B. Gustaitienės sudaryta sisteminė 1957–1970 metų „Mokslo ir gyvenimo“ rodyklė, kuri padeda surasti straipsnius ieškoma tema. Yra pateikta ir abėcėlinė autorių rodyklė, ir straipsniai pagal atskiras temas bei mokslo šakas.

Tarybiniais laikais žurnale dažnai buvo rašoma apie mokyklų statybą ar tiltų tiesimą, kas rodė tarybinės ekonomikos kryptį ir turėjo simbolizuoti gyvenimo gerėjimą. Vilniaus vykdomojo komiteto pirmininkas J. Vildžiūnas rašė apie šviesią sostinės ateitį (1965/9, p. 1–3).

Apie Vilniaus plėtrą publikacijų buvo nemažai. Inžinieriaus H. Juškevičiaus straipsnyje pateikiama televizijos modernizavimo ir plėtros perspektyva (1968/1, p. 3).

Susilaukdavo dėmesio ir istoriniai statiniai. Publikacija apie Žaliąjį tiltą atskleidžia technines tilto per Nerį XVI a. statybos aplinkybes (1968/9, p. 34–35).

Inžinieriaus N. Dūdosių straipsnis apie būsimą tiltą tarp Lazdynų ir kairiojo kranto pramonės rajono dvelkė pasididžiavimu. Autorius rašė, kad ilgiausias Vilniaus tiltas, kurį irgi projektavo „Lengiprotransmost“, bus statomas nauju industriniu pakabinimo metodu, bus taupomos medžiagos, darbai nepriklausys nuo sezono ir t. t. (1966/2, p. 17).

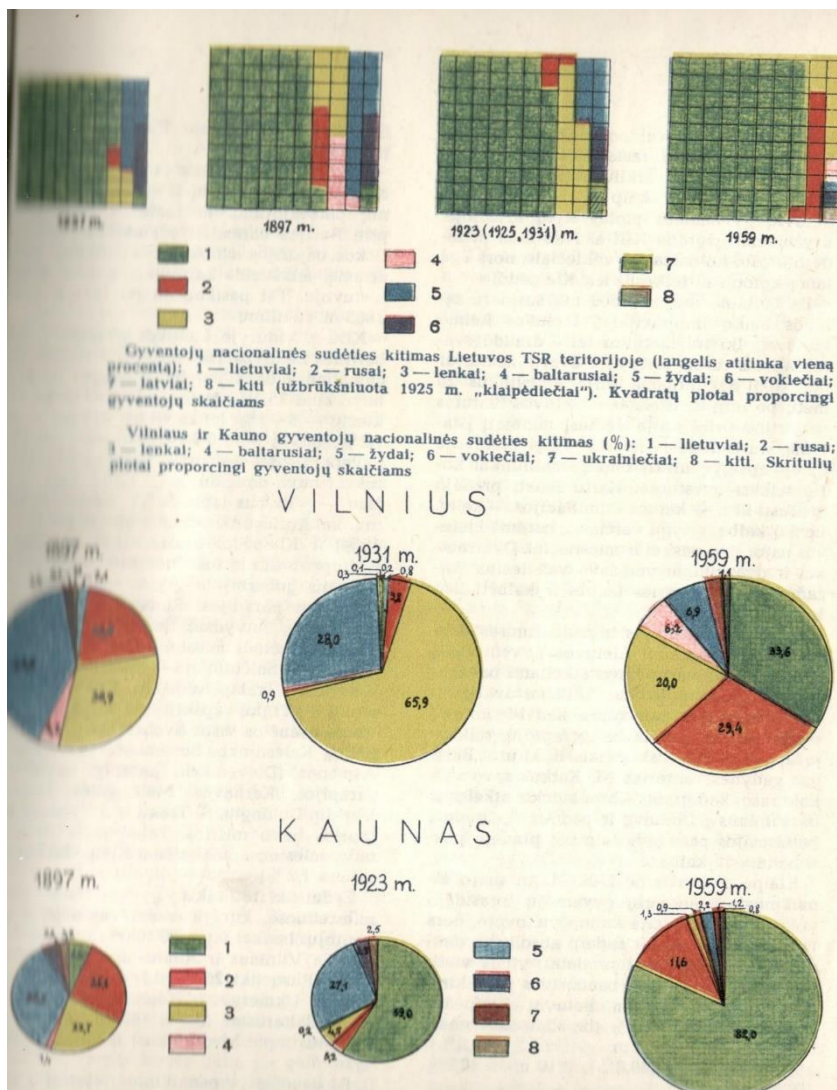
Žurnale labai įdomių žinių aptinkame apie senąją Vilniaus istoriją, apie miesto raidą XVI–XVIII amžiais. Štai R. Skardžiuvienės ir S. Samalavičiaus publikacijoje kalbama apie gatvių ir namų numeraciją viduramžiais. Kartu pateikiami kai kurių namų ankstesnės ir vėlesnės numeracijos atitikmenys, pagal kuriuos galima atsekti ir kitų valdų (posesijų) vietą dabar (1967/11, p. 12).

Oficialiems Lietuvos mokslininkams, institutų vadovams buvo leidžiama publikuoti straipsnius iš senosios istorijos, miestų raidos, kalbos ir kitų humanitarinių sričių. Pvz., J. Jurginio publikacijoje nagrinėjama Lietuvos miestų heraldika, aprašoma ir Vilniaus herbo simbolika (1967/4, p. 21).

S. Mastauskis savo straipsnyje „Neris ar Vilija?“, pasiremdamas 1373 m. kryžiuočių kronika, teigia, kad senasis upės pavadinimas buvęs Neris (1968/8, p. 27).

Gausu publikacijų apie Vilniaus apylinkes, tik nelengva jas aptikti, jei vietovės pavadinimas negirdėtas. Pavyzdžiui, straipsnis apie Zūbiškes įdomus Neries vingių ir dvarų aprašymais bei tų dvarų istorijomis. Šioje publikacijoje kalbama apie dvaro valdytoją – žymų dailininką Antaną Zaleskį (1824–1885), kuris apipavidalino K. Tiškevičiaus knygą „Neris ir jos pakrantės“, iliustravo A. Mickevičiaus „Konradą Valenrodą“, „Gražiną“ ir kt. (1967/4, p. 38–41).

Inžinieriaus-architekto V. Balčiūno straipsnis skirtas kompleksiniam studijų centro, vėliau vadinto Studentų miesteliu Saulėtekyje, projektui, kurio įgyvendinimui numatyta vietovė už miesto (1966/9, p. 22–23) „Mokslas ir gyvenimas“ 1970 m. pirmajame numeryje publikavo straipsnį apie nacionalinę Lietuvos ir didžiųjų miestų gyventojų sudėtį:

Kartais aptinkame archeologų įžvalgų apie Vilniaus apylinkes. A. Tautavičius teigia, kad Rakantiškių pilis, stovėjusi Naujojoje Vilnioje prie Vilnelės, siejama su garsia Alšėniškių gimine (1968/3, p. 49–50).

Šventųjų gyvenimai ir jų garbinimas bei procesijos per religines šventes paprastai nebuvo aprašomos. Tačiau šventasis Kazimieras yra Vilniaus globėjas, todėl jo sarkofago atidengimas, taip pat pats Katedros rūsių tyrinėjimas domino visuomenę. V. Jurkšto straipsnio publikavimas rodo redakcijos nuovoką ir laviravimo tarp politinių rifų sugebėjimą (1967/4, p. 32).

Visuomenė visad laukia dokumentų publikavimo ar mokslininkų komentarų. Tuo požiūriu minėtinas V. Abramavičiaus pateiktas Vilniaus kapitulos archyvo pristatymas (1960/12, p. 38–39).

Vilnius suvaidino svarbų vaidmenį daugelio iškilių rašytojų biografijose. Vienas tokių buvo Vladislovas Kondratavičius Sirokoplė, 1852 m. apsigyvenęs Vilniuje, čia bendravęs su A. E. Odynecu, J. Chodzka, S. Moniuška, E. Tiškevičium, leidėju A. Kirkoru ir kitais XIX a. kultūrininkais (1968/10, p. 41–42).

Vilnistikos žinučių galima aptikti „Mokslo ir gyvenimo“ rubrikoje „Naujos knygos“. Antai 1965/5 anonsuojama E. Budreikos knygelė apie L. Stuoką-Gucevičių (1965/5, p. 49). Įdomus J. Vaitkaus straipsnis apie Juzefą Lukoševičių, gimusį Vilniaus krašte, dirbusį ir mirusį Vilniuje. J. Lukoševičius buvo vienas iš septyneto liaudininkų, kurie 1886 m. pasikėsino nužudyti carą Aleksandrą III (1965/9, p. 6–7):

Reikšmingą vietą mokslo raidoje visada užėmė senasis Vilniaus universitetas ir jo profesorių bei auklėtinių darbai. K. Jablonskio straipsnis „Visuomeninė mintis“ skirtas Vilniaus universiteto istorijai (1959/10, p. 5–7).

I. Petrauskienė savo publikacijoje pristato garsių Vilniaus universiteto gamtininkų J. Žilibero, S. Jundzilo, J. Pabrėžos tyrinėjimus, veiklą ir jų rašytinį palikimą gamtos mokslų srityje (1968/3, p. 17–19).

Iškiliųjų asmenybių plejadą papildė publikacija apie Vilniaus universiteto auklėtinį, garsų istoriką Mykolą Balinskį, kuris „Gatvės žiniose“ rašė Aušlavio pseudonimu. Iš šio straipsnio sužinome apie slaptas draugijas Vilniaus universitete, jų veiklą ir tikslus, taip pat kitas universiteto globojamas veiklas, pvz. leidybą (1968/2, p. 14–16).

„Mokslas ir gyvenimas“ spausdino žinias apie garsius Vilniaus universiteto auklėtinius. V. Bogušio straipsnis apie filosofą ir filologą Juozą Kovalevskį aprašo XIX a. pradžią, kai gabūs ir aktyvūs studentai susibūrė į nelegalią Filomatų draugiją, buvo teisiami ir vėliau išblaškyti po Rusijos miestus. J. Kovalevskis susidomėjo Rytai, mokėsi arabų, persų, totorių kalbų, sudarinėjo žodynus, parašė Kazanės istoriją, buvo Kazanės universiteto Orientalistikos fakulteto dekanu, nuo 1855 m. universiteto rektoriumi. Dalis J. Kovalevskio rašto darbų saugoma VU bibliotekoje (1970/3, p. 25–26).

Iš negausių publikacijų apie XVIII–XIX a. Vilniaus visuomenės gyvenimą galime susidaryti vaizdą apie socialinius santykius bei nelegalias organizacijas ir jų veiklą bei tikslus. Žymesnieji vilniečiai, sekdami vakarietiška mada, 1776 11 18 susibūrė į masonų ložę „Uolusis lietuvis“ („Gorliwy Litwin“). Po ketverių metų Vilniuje jau veikė „Uolusis lietuvis“, prancūzų „Gerasis ganytojas“, vokiečių „Išminties šventovė“ ir moterų „Tobuloji ištikimybė“ (1969/10, p. 30). Z. Balevičius savo straipsnyje aprašo Vilniaus ubagų cechą (1962/05, p. 44–45).

Įdomu peržvelgti rubriką „Ivairenybės“, kurioje randame ir vilnistikos publikacijų. Štai V. Jurkšto straipsnelis atskleidžia „Čekų brolių“ ryšius su Vilniumi, kai Lietuvos reformatų sinodas kelis persekiojamus čekų reformatus priglaudė Vilniuje, o kitiems teikė paramą (1967/1, p. 43). Šioje rubrikoje publikuojami straipsneliai apie gaisrus, marą, kitas Vilniaus negandas (1967/4, p. 55).

Dažnai įdomios medžiagos Vilniaus istorijai pateikia rubrika „Prieš šimtą metų“. Štai „Vilenskij vestnik“ rašė, kad 1867 m. Vilniuje, Pilies gatvėje esančios gimnazijos patalpose, buvo atidaryta Dailės mokykla su dviem skyriais – tapybos ir amatų (1967/4, p. 47).

Poligrafinė žurnalo kokybė, žiūrint iš dabarties taško, buvo gana prasta (tiek spaudos, tiek popieriaus), dažnai žurnalas apipjautas ne tik nepaliekant atlankų, bet netgi per patį tekstą, prarandant pirmąsias raides ar leidimo metus pirmajame viršelyje.

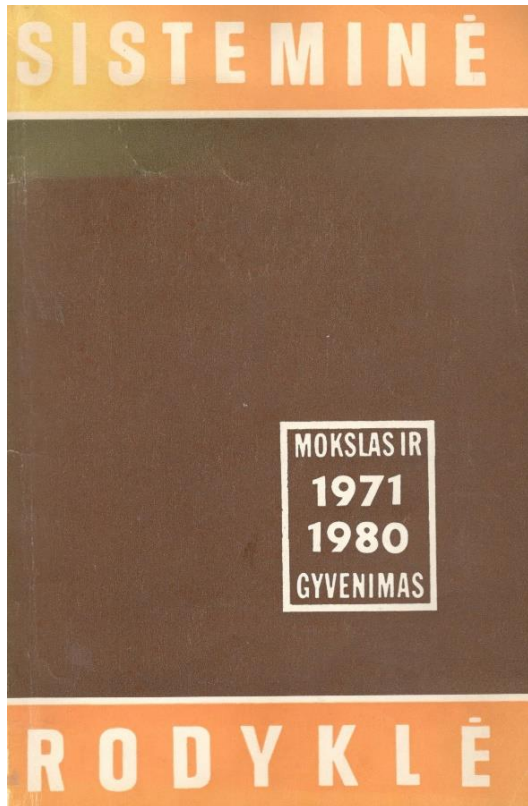
Nepaisant to, 1957–1970 metų „Mokslas ir gyvenimas“ išliko vertingu šaltiniu Vilniaus istorijai ir kultūrai pažinti. Tai, kad buvo publikuojama daug straipsnių šiomis temomis, rodė jų aktualumą skaitytojams. Kita vertus, redakcija laviravo tarp cenzūros ir ideologiniu požiūriu jautrias publikacijas pateikdavo kaip naujausius tyrinėjimus arba skelbė smulkesnėse rubrikose. Dažnai humanitarinės temos buvo gvildenamos su prieraišu „skaitytojams pageidaujant“.

„Mokslas ir gyvenimas“ apie Vilnių 1971–1980 m.

Žurnalo redkolegija, lyginant su ankstesniojo dešimtmečio sudėtimi, kiek pakito, pasipildė. Nuo 1976 m. pasikeitė žurnalo formatas, jis tapo didesnis, nors poligrafiniu požiūriu tebeliko tipišku tarybiniu produktu.

Besidomintiems „Mokslo ir gyvenimo“ publikacijomis vilnistikos temomis labai padeda V. Venclovaitės sudaryta sisteminė žurnalo publikacijų rodyklė 1971–1980 m. Joje straipsniai pateikiami pagal temas, pagal

autorius, pabaigoje parengta pavardžių rodyklė. Tai kruopštus bibliografinis leidinys, gelbstintis ieškant norimos publikacijos ar autorių, tyrinėjusių dominančią temą.

Žurnale aptariamuju laikotarpiu jau mažiau ideologinių straipsnių, daugiau dėmesio skirta Vilniaus istorijos ir kultūros temoms. Gana daug rašyta apie miesto demografinius rodiklius. Sukakčių proga buvo pateikiama medžiagos apie Vilniaus įstaigų, organizacijų, viduramžiais veikusių amatininkų cechų istoriją. Taip pat buvo publikacijų apie technikos objektus ir apie pastatus, susijusius su miesto istorija. Žurnalas pateikė medžiagos apie Vilniaus rajonus, taip pat apie priemiesčių raidą. Daug straipsnių publikuota apie Vilniaus universitetą ir jame dirbusius profesorius. Bene pirmą kartą buvo publikuoti V. Girininkienės tyrinėjimai apie Lietuvos panteoną – Rasų kapines. Be mokslo populiarinimo straipsnių apie Vilnių žurnale buvo spausdintos ir poetinės Vytauto Sirijos Giros įžvalgos „Mano Vilnius“ (1973/6, p. 1–3).

Įdomūs straipsniai apie Vilniaus praeitį. Istorikas D. Butėnas, straipsnyje „Senieji Vilniaus archyvai ir archyvistai“ aptaria dokumentus ir aprašo ir žymesnius archyvarus (1972/04, p. 15–17). K. Surblys, savo publikacijoje taip pat aptaria Vilniaus naujųjų amžių istorijos problemas (1973/06, p. 16–17).

A. Merčaitis straipsniuose „Kiek Vilniuje gyveno žmonių?“ pateikia XX a. I p. gyventojų augimo ir mažėjimo Vilniuje dinamiką (1973/9, p. 18–21, 1973/10, p.35–37). Žurnalo skaitytojai nuolat domėjosi gyventojų koncentracijos miestuose klausimais. Rubrikoje „Atsakymai į klausimus“ kitas „Mokslo ir gyvenimo“ autorius P. Adlys keliais pjūviais nagrinėja gyventojų augimo dinamiką Pabaltijo valstybių miestuose, atskirai nurodydamas Vilniaus ir kitų 9 didžiausių Lietuvos miestų augimo duomenis (1974/7, p. 49).

Žurnale buvo straipsnių, liečiančių Vilniaus urbanistiką, architektūrą ir miesto raidos istoriją. A. Stanaitis tyrinėja miestų dydį. Jo publikacijoje pateikiami pasaulio miestų plotai, taip pat ir Lietuvos. Vilniaus plotas 1974 m. buvo 261,8 kvadratiniai kilometrai, t. y. dukart didesnis už Kauno, dešimt kartų už Panevėžio (1974/11, p. 4–5). Įdomi geologo A. Samo publikacija „Pirmasis Vilniaus planas“ (1973/1, p. 16–18).

Keletas straipsnių skirta Vilniaus senamiesčiui. Jonas Pilkauskas ir architektas Juozas Stasiulaitis ragina didžiutis paveldu, juo rūpintis, restauruoti, neleisti sunykti (1976/08, p. 22–25). Vytautas Vitkus nurodo

būtinus darbus, kad Vilnius toliau gražėtų, būtų patogesnis sau ir svečiams (1976/08, p. 20–22). A. Motulas rašo apie svarbius ekonominius ir socialinius Vilniaus pokyčius (1977/7, p. 8–9).

Nemažai dėmesio skirta Vilniaus rajonams ir apylinkėms. Štai S. Karaliūnas aprašė Antakalnio problemas (1972/11, p. 48–49), A. Bubinas nušvietė Verkių praeitį (1973/08, p. 26). Augustino Linčiaus straipsnis nagrinėja Šeškinės Ozo landšaftines ypatybes (1973/12, p. 16–18).

Žurnale buvo publikuota straipsnių apie garsesnius miesto objektus ir memorialinius paminklus. Stengtasi išskirti architektūrinio požiūriu ypatingesnius Vilniaus statinius. Aprašyta miesto filharmonijos (buvusių pirklių rūmų, vėliau miesto salės) istorija, pateikta XX a. pradžios nuotrauka (1973/12, p. 19). Yra S. Matulaitytės straipsnis apie Vilniaus observatoriją (1978/9, p. 29–31), V. Banikonienės publikacija apie Franko namus (1971/05, p. 47), V. Jurkšto tyrinėjimai apie Žvėryno malūną, (1977/11, p. 38), V. Girininkienės publikacija apie Vilniaus nekropolį – Rasų kapines (1980/11, p. 36–37). Tai skatino nepamiršti objektų, kurie liudijo novatoriškus bei išskirtinius Vilniaus laimėjimus ar priminė mieste gyvenusius žmones.

Įdomu paskaityti apie Vilniuje veikusias organizacijas, sąjungas, ložas, cechus. K. Strazdas straipsnyje „Vilniaus stiklių cechas“ aprašo vienos amatininkų gildijos organizaciją ir veiklą (1974/08, p. 52–53). A. Griška pateikia žinių apie „Nenaudėlių“ (Šubravcų) draugiją, jos narius-miestiečius ir nemiesticius, prezidentus, simboliką, mecenatus, leista laikraštį „Wiadomosci brukowe“ („Gatvės žinios“). Kartu sužinome apie Universiteto profesorius, bibliotekininkus ir jų įtaką šiai organizacijai (1971/4, p. 28–30). G. Galkutė rašo apie „Vilniaus chirurgų broliją“ ir jos narius bei veiklą (1971/1, p. 43–45). B. Kulnytė pateikia žinių apie Vilniaus senienų muziejų (1980/06, p. 18–19).

Daug dėmesio žurnale skirta senajam Vilniaus universitetui. Vienas produktyviųjų „Mokslo ir gyvenimo“ autorių Vytautas Bogušis skelbdavo straipsnius iš savo ilgalaikio domėjimosi srities – senojo Vilniaus universiteto istorijos, supažindindavo skaitytojus su žymiais universiteto profesoriais. Ypatingai įdomios jo publikacijos apie XIX a. I pusės VU profesorius, kai imperatoriškasis Vilniaus universitetas po reformos buvo stipriausias Rusijoje. Gana išsamios V. Bogušio publikacijos apie matematiką ir astronomą Tomą Žebrauską (1974/12, p. 21–23), apie VU rektorius J. A. Lobenveiną (1976/08, p. 33), apie Adomo Mickevičiaus globotoją profesorius Joachimą Lelevelį (1973/10, p. 25–28). Autorius ne tik pristato žymų VU mokslininką, bet ir pateikia epochos vaizdą, konkrečias rektoriaus paskyrimo aplinkybes, ministrų ir aukštųjų Rusijos tarnautojų (pvz. švietimo ministro A. Razumovskio) reakciją. V. Bogušis rašo ir apie 1608 m. Vilniuje J. Protasevičiaus parengtą ir Vilniaus Jono Karcano spaustuvėje išspausdintą pirmąją Lietuvos enciklopediją (1974/7, p. 36–37). Apie universitetą rašė ir kiti autoriai – prorektorius filosofas Jonas Grigonis (1974/3, p. 1–3), žurnalistė Elena Sliesoriūnienė (1976/, p. 14–16), teisininkas Stasys Vansevičius (1973/5, p. 16–19), architektas Vytautas Zubovas (1975/11, p. 58, 1979/05, p. 350), istorikas Antanas Tyla (1977/7, p. 26–28). Pastarasis kartu su rektoriumi Jonu Kubiliu straipsnyje „Vilniaus Alma Mater istorija“ anonsavo ir „Vilniaus universiteto istorijos“ pirmąjį tomą (1977/7, p. 26–28).

Stasio Makausko publikacija skirta unikaliai temai – Vilnius pašto ženkluose. Autorius parodo, kaip pašto ženklai, spaudai ar vokai atspindi svarbiausius Vilniaus istorijos įvykius, fiksuoja architektūros paminklus, miesto aikštes, vaizdus (1973/12, p. 40–41).

Žurnale buvo straipsnių ir apie tikslųjų mokslų pasiekimus. Astrofiziko V. Straižio straipsnis „Vilniaus fotometrinė sistema“ (1971/6, p. 22–25) skirtas aptarti naują Vilniaus astronomų metodą Galaktikos sandarai ir evoliucijai tirti.

Žurnalas „Mokslas ir gyvenimas“ 1971–1980 m. laikotarpiu publikavo daug straipsnių apie Vilnių ir jo praeitį. Rubrikose „Ivairenybės“, „Atsakymai į klausimus“, „Prieš šimtą metų“ taip pat aptinkame su Vilniumi susijusių faktų, Vilniaus nuotraukų ar aprašomų svarbių kultūros įvykių.